

AZ ISKOLA SOCIÁLIS FELADATAI.*

T. Társaság! Ha igaz az, hogy az iskola feladata magaslatán csak úgy áll, ha a saját kora fejlődő kulturszükségeit kielégíteni képes: akkor ma foglalkoznia kell a reá váró sociális feladatokkal. Melyek azok a feladatok? — azt leszek bátor kifejtteni.

E feladatokat egyrészt a modern társadalom fejlődése, másrészt a nemzet érdekei szabják meg. Lássuk először a társadalom fejlődését. E végre egy kis történelmi visszapillantást!

Nos, az európai művelődés körébe tartozó nemzetek fejlődésében a XVIII. század vége óta egy állandó irányzat érvényesül: a politikai jogoknak egyre szélesebb néprétegekre való kiterjesztése; ezzel kapcsolatban a gazdaságilag és társadalmilag gyöngék oltalmazása s a társadalom legalsó rétegeinek erkölcsi és szellemi emelése. Ezen irányzat voltaképp nem új; a krisztusi tanítás indította azt meg, mely szemben a pogány civilizációk erkölcsi felfogásával, a rabszolgaság eltörlésére vezetett és a középkorban az egyház karitatív és sociális munkásságában, valamint a patriarkális gazdasági szervezetben, majd a reformáció népnevelési actiójában nyert kifejezést.

A középkori patriarkális gazdasági szervezet a XVIII. század végén beállott ipari forradalom következtében megbomlott. Awkrightr szövívszéke s a gőzgép feltalálása a termelési viszonyokat megváltoztatta. A kézműipart a gyáripar váltotta fel. Az egyéni kézimunkásból, ki munkájában leleményét, gondolatát, érzését, ízlését fejezte ki, gyári tömegmunkás lett, ki gépezet pontosságával évről-évre csak varrottű fűlét furogatta, mígnem géppé vált maga is. A középkori művészi kézi-ipar így sülyedt silány gyári gépiparrá, miközben a munkás öröme a magakigondolta munkájában elveszett; az ő egyénisége a gépileg gyártott munkában megsemmisült s azzal elesett az alkotó ösztön kielégítésével járó életörömtől s képzelete, lelke összezsugorodott. Még nagyobb kárt vallott erkölcsében. Míg egykor, mint kézmű-

* A M. Pæd. Társ. f. évi okt. 21-diki ülésén tartott felolvasás.

iparos, egy szervezett kis társadalomnak volt tagja, hol magának közbecsülést vívhatott ki, miután vándorlásai közben szemhatárát kiszélesítette: most fiatalon a gyártelepre került, hol ő nem volt egyéb, mint egy gépfog, melyet, ha elkopott, mással pótoltak. Kikerült tehát társadalmi köre erkölcsi ellenőrzése alól s az egyéni erő kifejtésére tere nem nyílt: az az erő tehát az aljasabb ösztönök kielégítésében keresett érvényesülést.

Ehhez járult a kapitalista gyárosok rideg önzése, melynél fogva köztük és munkásaik közt erkölcsi kapocs ki se fejlődhetett; valamint kapzsisága, mely időnkint túltermelésre s azzal a kényszerű munkaszünetekre vezetett, mik az ipari telepeken összecsődült munkások ezreit inségre juttatták. A kormányzat elve akkor a *laisser-faire* volt, az állam a szabad versenybe, a gyöngék védelmére nem avatkozott be. Így fejlődött ki nyugati iparos államaiban egyrészt a kapzsi tökének teljesen kiszolgáltatott, erkölcsileg mélyre süllyedt, tudatlan proletariatus; másrészt a kizsákmányoló, önző kapitalizmus. S a kettő összeütközéséből — *reactio* gyanánt az alsó rétegek elnyomása s ebből eredő gazdasági rabszolgasága ellen — a socializmus, melynek hevessége és feszítő ereje ott érte el tetőpontját, a hol a gazdasági és társadalmi elnyomás legnagyobb. A hol azonban — miként Angliában Ruskin és Carlyle ébresztő szavára — az altruizmus hatása alatt a létező igazságtalanságokon és bajokon maga a társadalom és a törvényhozás igyekezett enyhíteni, ott — a nyomás csökkenésével — a feszítő erő is csökkent és a socializmus csak mint a társadalom egészséges kovásza érvényesült. Angliában a társadalom- és nemzetbontó socializmus kifejlődését a társadalom köteltségérzete, altruizmusa s ebből kifolyó karitativ és sociális munkássága, valamint a törvényhozás méltányossága előzte meg.

Ebben nagy tanulság rejlik, mely elől ma már egyetlen haladó nép sem zárkózik el. A *laisser-faire* elvét lomtárba vetve, mindegyik vagy törvényileg és intézményileg — az államsocializmus formájában — igyekszik az alsó rétegek jogait méltányosan kiterjesztve, a gyöngéket a hatalmasok túlkapásaitól megóvni; vagy a gyöngék gazdasági és társadalmi szervezése által — a szövetekezés elve szerint — az apró erőket egyesítve, a kisember megvédéséről gondoskodni. Ezen kívül a gazdasági és társadalmi különbségek kiegyenlítésén az altruizmus sugallta társadalmi intézmények egész sora dolgozik s igyekszik a sebeket gyógyítani; és — főként Angliában — az ifjúság sociális nevelése rég megvalósult.

Nálunk a társadalom s a törvényhozás ily irányu kötelességeire csak a legújabb időben kezdett ébredezni, mikor egy-egy véres zendülés — a félsz — önző nyugalomban megzavarta. A törvényhozás

is csak az utóbbi években lépett a sociális reformok terére. Noha a társadalombontó és nemzetellenes izgatás már másfél évtizede szervesen működik.

Palcát törni e miatt a társadalom felett igazságtalanság volna, mert eljárása a viszonyokban találja, ha nem is igazolását, de mentségét.

Nálunk olyan gyáripar, mint a nyugati, gazdaságilag fejlett államokban, ki se fejlődött s így nem fejlődhetett ki az azzal járó kapitalizmus és proletariatus sem; sem a gazdasági elnyomás természetes visszahatása: a socializmus. A mi socializmus nálunk van, az nem hazai termék, hanem idegen import; nem a magunk viszonyainak természetes fejleménye, hanem mesterséges tényészet, nem belül magától támadt, hanem kívülről mesterségesen szított mozgalom.

Hogy mégis hatalmába tudta keríteni szülőföldjéhez ragaszkodó, érzületében konzervatív, józan népünk lelkét, annak oka ugyanabban rejlik, amiben a népünk természetével szinte ellenkező kivándorlása: az elszegényedésben és a nép magárahagyatottságában. A mi már a vezető osztály mulasztása. Aminek azonban viszont szintén megvan a maga történelmi mentsége. A szabadságharc a nemzetet s főként annak vezető osztályát kimerítette; az emigráció a java-erőket szét-szórta; a megmaradottakat az abszolutizmus elszibbasztotta; majd a nemzeti jogok visszavívásáért folytatott politikai küzdelem kötötte le teljesen. Ez a történelmi kényszerűség oka annak is, hogy a nemzet olyan egyoldalúan fejlődött s még szabadsága visszavívása után is csak a politikai szabadságok kiépítésével gondolt s legjobbjai is a szabadelvű reformokon túl egyébre nem törekedtek. Valóra váltották a köztelherviselés elvét; felszabadították a jobbágyot, behozták a kötelező népoktatást. De hogy a szabadelvű reformok által határolt szemhatáron túl van egy még sokkal tágabb határ — a sociális reformok köre — azt akkor még a legtisztábban látó elmék sem sejtették. Még maga Széchenyi is külföldön jártában csak a roppant gazdasági föllendülést látta, az az alatt rejlő társadalmi összeütközéseket nem.

Ehhez járult a földbirtokos osztály s a felszabadult kisgazda gazdasági fejletlensége; ez s a *laissez-faire* elve létrehozta az elszegényedést, főként a középosztály pusztulását s ezzel a patriarkális kapcsok elszakadozását; amit az egyre jobban elharapódzó abszentizmus is siettetett. A tönkrement vagy eladósodott s ez által függésbe jutott egykori középbirtokos osztály vezető hivatására így vált alkalmatlanná; a helyébe toltult új elemek és nép között pedig hiányzott az az erkölcsi kapocs, — a jóindulat egyfelől, a bizalom másfelől — mely a vezetésnek feltétele. A magára hagyatott, gazdaságilag gyöngye és szer-

vezetlen nép az adó és az adósság nyomása alól így keresett menekülést Amerikában; vagy így vetette magát a socialista bujtogatók karjába, kik neki földosztást és az adó eltörlését ígérték. Így mérgesedtek el a viszonyok.

Tehát: tudatlanság, szervezetlenség, magára hagyatottság egyfelől; sociális érzék s kötelességérzet hiánya, és — tegyük hozzá — súlyos kötelességmulasztások (pl. a közigazgatás terén vagy a pénzintézeteknél) másfelől és az általános elszegényedés és eladósulás s az azzal karöltve járó korrupció: ezek természetük meg nálunk a társadalmi bajokat s ezek készítették elő a talajt a socialista izgatás számára.

Ezt felismervén, világos, hogy a létező bajokon csak úgy segíthetünk, ha a mult mulasztásait minden téren pótolni igyekszünk; tehát igyekszünk egyrészt a vezető osztályban a kötelességérzetet s a sociális érzéket felébreszteni; másrészt a népet tudatlanságából kiemelve, szervezni; végül minden társadalmi osztály gazdasági erősítésével az egyént függetleníteni s a korrupciót — létfeltétele elvonásával — elpusztítani.

Erre kétszeresen szükség van ma, mikor a nemzet súlyos alkotmányos válságba jutott, tehát társadalmi egységre nagyobb szüksége van, mint valaha; és mikor a nemzet — a politikai jogoknak a legalsó rétegekre való kiterjesztésével — következményeiben szinte beláthatatlan fontosságú átalakulás előtt áll, melyhez csak a jobbágytság felszabadítása fogható s melynek közvetlen várható eredménye abban foglalható össze, hogy a nemzeti önrendelkezés súlypontja — a számbeli túlsúlynál fogva (ha ugyan azt a szavazatok kétértékűségével nem ellensúlyozzák) — az alsó rétegekbe helyeződik át.

Ily viszonyok közt nem lehet közönyös, miként készül el a reá váró feladatra egyrészt a vezetőosztály, másrészt a nép. Hisz ép a jobbágytság felszabadítása mutatta meg, hogy maga a szabadság — ha azzal a nép élni nem tud — a boldogulást nem biztosítja, valamint a későbbi fejlemények azt, hogy a vezető osztály kötelességmulasztása minő veszedelmeket — nálunk a kivándorlást s a társadalmi bomlást — zúdíthat az országra. Nagy nemzetek az ily vérvesztést s az ily időleges bomlási folyamatokat kiheverik; ellenséges idegen fajok közé ékelt kis nemzetre azonban azok — kedvezőtlen külső körülmények esetén — végzetessé válhatnak. Az eddigi bajokat a vezető osztályban a *sociális érzék s a kötelességérzet hiánya*; a népben a *magarahagyatottság, a tudatlanság és szervezetlenség* idézte elő. A mai súlyos viszonyok közt a nemzetre életkérdés, hogy e hiányok mielőbb pótoltassanak.

A munkából ki kell vennie részét az iskolának is, mert a jövő-

nemzedéket az formálja. A vén fa nem hajlik. De a fiatal, fogékony lélekben könnyen megfogon az altruizmus csirája. Nem nézhetjük tovább összetett kézzel, hogy a nemzetellenes, társadalombontó irányzat csábító jelszavakkal — minő a tekintély lerázása — hatalmába kerítse a jövő Magyarországot. Kevés socializmus a haladás kovászául — jó; de sok socializmus a nemzet megbomlasztására vezetne. Ennek útját kell állnunk. Ez ellen a romboló hatás ellen az ifjúságot *okos-sociális nevelés által* immunissá kell tenni, annak pedig eszköze az iskolában: *a sociális érzék s a kötelességérzet fejlesztése az egész vonalon.* Ez alól a feladat alól egyetlen iskolanem sem oldozhatja fel magát.

Nem is tételezhető fel, hogy az a magyar iskola s az a magyar tanárság, mely nemzeti feladatát oly lelkesen szolgálja, ha egyszer belátta, hogy a fejlődő viszonyok a nemzet érdekében immár mást is követelnek, az újabb feladatok elvállalására kész ne volna. A biztató kérést erre nézve nem hiányzik. Szociálpolitikai intézményeink néhány legkiválóbbját — a Szabad Lyceumot, Szabad Egyetemet s a Népakadémiát — nem a tanárság hozta létre, nem az szolgáltatja hajtóerejét? De dolgoznak egyébütt is; a munkásegysületekben, a szövetkezetekben is.

Az elvre nézve tehát nem lehet eltérés közöttünk. Itt csak a mikéntről lehet szó. Miképen végezze az iskola a sociális nevelés feladatát s melyek annak tényezői?

Első tényező maga a kötelességérző, fejlett sociális érzékű s altruisztikus érzelmekkel eltelt tanító; aki a maga nemesebb felfogását viszi bele nevelői munkájába. Minden tárgyban megtalálja a sociális vonatkozást és azt érvényesíti; a tananyagból minden meddő részletet elhagy. A helyett azt mélyíti ki, a mivel eszmélkedésre kész, mi által a közszel való együttérzést erősítheti. Sohasem éri be a pusztá tanítással; mindig nevel — nemesbíti a kedélyt, irányozza az akaratot; igyekszik kifejezni az önállóságot, kicsalni a nemesebb érzéseket. (Jól mondja *Kidd*, hogy, a modern szociálpolitikai intézményeket nem az alsó rétegek nagyobb ereje csikarta ki a hatalmon levőktől, hanem azok az altruizmus hatása alatt keletkeztek.) S az állandó, mély hatás elérése végett iparkodik egyenkint kiismerni tanítványait, megtudni életviszonyaikat, megfigyelni egyéniségük fejlődését s e végre velük állandó, benső összeköttetést tartani fenn. Ha pedig ez a mai túlszűfoaltság s végletekig vitt szakrendszer mellett lehetetlen, akkor meg kell szüntetni a túlszűfoaltságot és enyhíteni a szakrendszer me-revségén. Ne terjeszkedjék ki a tanuló minden részletre, de mélyebben szántson (az aprólékos részletek úgyis kihullanak a rostából). Azt válogatja ki a sok anyagból, a mi igazán becses; a mivel tanítványát

okosabb, bölcsőbb, jobb emberré teheti. Ne szaktudóst, hanem egész embert igyekezzék nevelni. Mert emberre van szükség. Az angol iskolák felényít se tanítanak, mint a mieink; mégis több egész ember kerül ki belőlük; s az áldozatrakész angol társadalmat az a keveset tanító angol iskola neveli.

A derék tanító első sorban, persze, magának igyekszik kellő szociális nevelést szerezni. Olvas, tanul és nyílt szemmel figyeli az életet. Aztán a kezére bízott ifjúságot is erre szoktatja, megtanítja nyílt szemmel nézni az életet; kiemeli önző, szűk köréből s beleoltja az együttérzést másokkal, a részvétet mások iránt és megtanítja okosan segíteni. Önállóságra és felelősségérzetre szoktatja őket. Gyakorlatilag igyekszik velük az egyesülésben rejlő erőt megértetni. A nyilvános iskolai élet — hol a társadalom minden rétegéből verődnek össze a tanulók — ezer alkalmat szolgáltat a szociális érzék fejlesztésére s az altruisztikus érzések s a méltányosság felkeltésére. Amicus a Szívben művészi formában mutatta meg, hogy tükröződik az iskola mikrokozmoszában az egész társadalom élete. Azok a jelenetek minden iskola életében ezer változatban előfordulnak; mindmegannyi szemléleti oktatás a társadalmi viszonyokról. Okos tanító azt mind felhasználhatja. Ápolja tanítványai szívében a ragaszkodást egymás iránt; ezzel sok fájdító társadalmi ellentétet elsimíthat. De az által, ha nem részrehajló; ha a protekciót érvényesülni nem engedi és kiváltságot nem oszt; ha attól, akinek többje van, kit a sors kedvezőbb körülmények közé helyezett, többet kíván; egyrészt a jómódúak sértő elbizakodását törli meg, a helyett a *noblesse oblige* elvét oltva szívükbe; másrészt idővel talán eloszlathatja a magukra hagyatottaknak kínzó és csüggesztő pesszimizmusát s legalább iskolája kicsi társadalmában létrehozza a kölcsönös bizalmat s az összhangot.

Ám ennek az egész nevelői munkának, a tanító egyéni derék-ségén kívül, feltétele az, hogy kezét meg ne kössék. Ne adjanak diplomát mindenki kezébe; a képzőkbe a jelentkezők javát válogassák ki, a bevettek rostálják meg; a kinevezésnél ne a protekciót nézzék, hanem az egyéni kiváltságot. De azután bízzanak meg benne s egyéniségét ne szorítsák sablonba; és ne szolgáltatassák ki feljebbvalói szélségeinek. Íme a szociális nevelés összefüggése a szolgálati pragmatikával.

Úgy van: a *szociális nevelést a tanítón kell kezdeni*. Akkor fog benne kifejlődni, nem a schulmeister-gög, hanem a felelősségérzet s a nemes kötelességérzet és akkor fog örömmel részt venni a szövetségek, gazdakörök, ifjúsági körök vezetésében, csak akkor fog igazán azzá válni, amire hivatva van: a társadalom céltudatos vezetőjévé. A szociális munkában ma is részt vesznek sokan, jól tudom; de mi-

lyen félve, aggódva vezetik a szövetkezetet! remegve, mikor tiltják el őket tőle. Ez a kiskorúság a tanítói hivatáshoz nem méltó. Ebből a tanítóságot ki kell emelni; aki a tanítói karnak szégyenére válik, azzal el! — kíméletlenül; de a jóra való, a derekat engedjék erejét szabadon kifejteni.

Ennyit a tanító egyéniségéről, megjegyezvén, hogy amit itt elmondottunk, az némi módosítással az egyetemi s középiskolai tanárra ép úgy áll, mint a néptanítóra. Mindegyiknek a munkája csak akkor becses, ha nem csupán tanít, hanem nevel is; és ha ennek a túlszűfolttság akadály, akkor meg kell azt szüntetni a középiskolában is; és decentralizálni kell az egyetemet, mely mai alakjában nevelői hivatását úgy sem teljesítheti, már csak azért sem, mert a főváros erkölcsi légköre az ifjúságra kész veszedelem.

Ezzel áttérhetünk a kérdés második részére, t. i. miként érvényesíthető a sociális nevelés s a sociális ismeretek nyújtása az egyes tárgyak körében? A mai túlterhelés mellett ez nem csekély fontosságú. Mikor egy középiskolai tanuló naponta négy kiló könyvet cepel; mikor a tanár a nemzeti szempont kiemelése mellett az æsthetikai nevelés érvényesítésére is van utasítva: a tanulókat jobban megterhelni hiba volna; — a tananyag szaporítása maga ellentétben áll az okos sociális neveléssel. Ám ez csak látszólag van így. A túlterhelés nem az anyagban, hanem a mellékes részletek aprólékos felhalmozásában rejlik, ami a szélsőségig vitt szakrendszerrel együtt jár. Az a nyelvész úgy behatol a nyelvjárások árnyalatainak boncolásába; az a matematikus a trigonometriai elemzésekbe; az a kémikus a vegyi elméletekbe: az a történész a különböző felfogások összehasonlításába: hogy végre a tanuló a fától az erdőt nem látja és a sokféle aprólékos részletbe végkép belezavarodik; a sokféle felfogás pedig ingadozóvá teszi ítéletét és nem alakulnak ki benne erős meggyőződések. Tehát le kell faragni a lényegtelen vagy nem a fejletlen értelemnek való részleteket; akkor jut idő mindenre. A sociális ismeretek tulajdonképp nem is új anyagot jelentenek, csak az anyagnak más megvilágítását. Pl. *történelemben* az ókori civilizációk tárgyalásánál a rabszolga-rendszer kiemelését s azt a tényt, hogy a leigázott népek rabszolgaságra vetését jogosnak tekintették s hogy a görög demokrácia voltaképp nem a nép (mert az ott is rabszolga-helóta volt), hanem csak a szabad görögök uralmát jelentette; Rómában pedig a császárság korában a vagyon kevesek kezében összpontosult, míg a rabszolgaságra vetett meghódítottak milliói, de a szabad nép nagy része is, nyomorban és lealjasodásban élt. A keresztyénség keletkezésénél pedig az üldözések sorrendje helyett a keresztyén tanítás sociális jelentőségét kell kiemelni, hogy t. i. az emberek egyenlőségét — szemben a

pogány nemzeti vallások szűkkeblű felfogásával — az mondotta ki először és ezzel a rabszolgaság eltörlésére vezetett. A középkorban a jobbágyok helyzetét s a céhrendszer szervezetét és a patriarkális viszonyt a mester és munkásai közt, valamint a kézmű-ipar fejlettségét; a XVIII. század végén pedig a véres francia forradalom borzalmas eseményeinek s a napoleoni háborúknak részletezése helyett az Angolországban ugyanakkor végbement csöndesebb ipari forradalomra (melyet a gőzgép alkalmazása idézett elő) s a gyáripar kifejlődésére kell rámutatni; ezzel már meg van adva a kulcs, a jelenkor megértéséhez. És innen kezdve vázolni kell a munkásviszonyok fejlődését, úgy, amint azt fentebb nagy vonásokban előadtuk. Ne gondolja senki, hogy az az ifjúságot nem érdekli. Sőt inkább tapasztalásból mondhatom, hogy a fiatalság mohón fogadja be mindazt, ami saját korunk megértésére vezet és hálás érte. A tanító részéről az objektívizmus — de soha sem a nemzeti érzés rovására — magától értődik.

Az *alkotmánytanban* lehet és kell a munkásvédelmi törvényeket ismertetni, főként azoknak az egészségügyi s a nép boldogulása szempontjából való fontosságát.

A *földrajz* körében lehet a hazai nép megélhetési viszonyait, (pl. a ruthénség nyomorát s a megindult mentő-akciót; az oláhság elmaradottságát; az alföldi mezőgazdasági munkásnép viszonyait; a házi- és gyár-ipar fejlettségét vagy elmaradottságát — mindezt a földrajzi forgalmi tényezőkkel kapcsolatban —) taglalni; itt lehet rámutatni a vidék elnéptelenedésére s a városba-özönlés veszélyeire. Anglia, Svájc, Amerika tanítása közben az ottani sociális, főként munkás-viszonyokra.

Az *irodalomban* ki kell emelni az *advent of demos*-t, a nép kiemelkedését úgy, amint az az írók és költők munkáiban nyilvánul; onnan kezdve, mikor a nép fiában csak a bárdolatlan hülyeséget s az aljas trágárságot látták meg és tették csúfság és nevetség tárgyává, — odáig, mikor megértették annak szenvedéseit, örömeit, küzdelmét, egyszerű lelkének mély érzéseit, szóval egész lelkületét és komolyan vették. Valamint azokat a költői alkotásokat és komoly műveket, mik a társadalmi osztályok viszonyát fejezik ki; pl. Ludas Matyit, a Falu Jegyzőjét, Tóth Ede és Szigligeti népszínműveit, az Ember Tragédiáját ebből a szempontból, a Magyar Nábobot, s. i. t.

A *mértanban* lehet a lakásviszonyokról, s a földbirtok-elaprózódásról, valamint a tagosításról és parcellázásról szólni.

Az *idegen nyelvek* tanítása közben szintén — ha már meg vagyunk velük nyomorítva — az aranygyapjú elrablása s a vérszerződés német fordítása helyett inkább az idegen országok sociálpoli-

szociális intézményeinek eleven rajzát adjuk — pl. a svájci Pestalozzi-haus belső életének, vagy a londoni vasárnap megünneplésének, vagy egy amerikai népotthonnak s a *hope-union*-nak képét. Itt lehetne a művelt külföldnek a munka megbecsülését illető felfogását is a mi ifjúságunkba csepegtetni.

Kézimunkatanítás-közben tehetjük szóvá a külföldi gyárilag termelt kötött, szövött és hímzett árúk, valamint megkezdett hímzések, kész fehéreneműek és felső ruhafélék beözönlését s ebből a magunk munkásaira s az egész nemzetre eredő kárt és szegényt. Mikor pedig a munka-anyagokat ismertetjük, utaljunk arra, hol és hogy készültek: bennük a kis leány ne csupán a fényűzés és magasraépítés eszközét lássa, hanem tanulja meglátni benne a munkás verejtékét vagy gondolatát is; ezzel előkészítjük a kézmű-ipar megbecsülésére. Még inkább azzal, ha a *rajz* körében az önálló tervezésre szoktatjuk, miközben utalunk főként a középkori fejlett műiparra és építészetre s annak a parányi egyéni erők érvényesítésével létrehozott remekeire. Az a fiatal lány jobban meg fogja becsülni a munkást, de magát a munkát is, ha tervezni maga is próbált és tudja, hogy a munka annak lelki világát fejezi ki.

A *természetrajz* körébe be lehet vonni a szegény ember élelmezési viszonyait; főként városi gyermekkel itt lehet megértetni, mi a tehén, kecske, hízó sertés a szegény embernek. Itt lehet szóvá tenni népünk barbár szokásait: az állatkínzást és fapusztitást s itt lehet és kell megszerettetni a virágok kultuszát.

Az *ásványtan* és földtan körébe a bányá- és fémmunkások életviszonyait lehet bevonni; a *vegytan* és *természettan* körébe pedig az utalást egyrészt azokra a veszedelmekre, miknek a bányászok és különféle gyári munkások ki vannak téve; másrészt az élelmiszerek hamisítására s a szegény ember háztartásában használt olcsó festékek mérges voltára. A gyárak és műhelyek tekintése alkalmával pedig felhívható a tanulók figyelme a munkásokra s azok viszonyaira is. Végre az összes természettudományokkal kapcsolatban a modern haladásra és a termelési és forgalmi viszonyok átalakulására.

A *lélektanban* a gyermeki lélek mellett a gyermekkel némileg rokon néplélekre is ki kell terjeszkedni; itt van alkalom a műveletlen és tudatlan ember lelki életének és viselkedésének megértésére.

Hogy végre ma már a *vallási oktatás* sem szorítkozhatik a pusztá dogmatikai tanításra, azt talán mondanom sem kell. Az altruisztikus érzelmek kifejlesztésére minden más tárgynál alkalmasabb. De a szociális érzék fejlesztésére is az erkölestannak s az evangéliumnak minden egyes lapja alkalmat nyújt. Hiszen a vallásoktatás igazi célját akkor éri el, ha megtanít nemesen élni; vagyis: a mély vallá-

szos meggyőződés és a hit által megóv a habozástól, ellentállóvá tesz a csábítással szemben és a jóra késszé edzi az akaratot.

Szóval, alig van tárgy, melynek keretén belül a sociális érzék fejlesztésére alkalom ne nyílne. Fel lehet erre használni az *önképzőköröket* is, melyek ma sokhelyt az egészségtelen versengés és feltűnni-vágyás melegágyai, vagy a vizenyős fűzfapoézis ápolói. Itt lehet szóvá tenni a tanulók tapasztalatait, spontán vagy a tanár útmutatása szerint végzett megfigyeléseit; mire anyagot bőven szolgáltat a nyári szünet, mely a tanulókat különféle vidékekre szétszórja; sokszor az otthoni viszonyokat, vagy a szomszédok életkörülményeit; de olykor az iskolai tanulmányi kirándulásokat is, ha pl. a vasolvasztóban nem csak az érc feldolgozása felől tudakolódnak, hanem a munkások megélhetési viszonyai felől is.

De szükség volna arra is, hogy az egyetemi ifjúság a helyes sociálpolitikai elveket tanárai ajkáról hallja s hogy ideálisabb életfel fogásra azok tanítsák. Ma a főiskolákon a történelembőlcsesletnek mindkét tanszékét, egyik vidéki jogakadémián a jogbólcsesletét is, a nemzetellenes és társadalombontó sociáldemokrata irányzat, tehát a történelmi materializmus hívei bírják. Már csak a tanszabadság elve s az egyetem objektivitása is azt követelné, hogy megfelelő arányban legyen ott képviselve a másik irány is, egy-egy sociologiai tanszékkel. De kívánja ezt főként a nemzeti érdek. Mert az nem mindegy, vajjon az egyetemről kikerülő ifjak mily szellemet hoznak magukkal az életbe?

Hogy a sociologia még nem tudomány? Vetik ez ellen? — Nos, a kémia sem volt az; de Boyle és Lavoisier azzá emelték. A sociologia is azzá lesz, mihelyt Lavoisierját megtalálja.

Tapasztalásból mondhatom, hogy az ifjúság az ilyesmi iránt mindig fogékony és a jó mag idővel tettekben csirázik.

*

Az eddig elsoroltaknak megvan a maguk jelentősége; még fontosabb azonban, mert hatásában közvetlenebb s a fiatal lélekre maradandóbb hatást gyakorol: a *sociális munkában való tevékeny részvétel*. A magyar fiatalság a magyar munkással ne csak a haza becs-mérlésében, hanem annak szeretetében is egyesüljön. Külföldön ez már régen megvan; maga az antialkoholista Hope-Union, mely ma Amerikában 3 1/2 millió gyermeket egyesít, nem egyéb gyakorlati sociális munkánál. Tudatosan és szervezeten ugyanezt végzik a *settlement*-ek, melyekben a legelső néprétegek gondozásával, oktatásával és erkölcsi emelésével a főiskolai ifjúság foglalkozik. Legyen szabad erre vonatkozólag néhány adatot közölnöm:

E fajta munkát azonban nemcsak a Ruskin nemzetének ifjúsága végez, hanem a lánának tartott francia is. Páris legszegényebb városrészében a Notre Dame du Rossure-ban vasárnap az úri fiúk oktatják és szórakoztatják a munkásnép gyermekeit. Ide tartozik az ifjúság abstinentens mozgalma is műveltség-szerte; nevezetesen a lengyeleké, melyet a fajszeretet sugallt s mely a nemzet erkölcsi és testi regenerációjára nyújt reményt.

Ez a mozgalom nálunk sem ismeretlen. Hogy a szociálista ifjúság a szociális munkában tevékeny részt vesz — esténként a szakszervezetekben tanítva (most két éve hatvanan voltak, azóta alighanem még többen) — az köztudomású; dicséretükre mondva, az ifjúsági abstinentens-mozgalomnak is ők a megindítói. Azt azonban kevesebben tudják, hogy a Szent-Vince egyesület is évek sora óta fejt ki karitatív és settlement-munkát, sok családot mentve meg a zülléstől és állítva talpra. Újabban ezenkívül protestáns részről a Bethlen Gábor-kör, katolikus részről a Szent Imre-kör tagjai vesznek részt a munkások oktatásában; valamint, hogy az azokból kikerültek végzik a nemzeti és keresztyénsociális alapon álló munkásnép szervezését is. A fiatal tanítónő-nemzedék pedig a napközi otthonokban, a foglalkoztatókban és a munkások egyleteiben s a Lorántffy Zsuzsánna-Egyesületben végez szociális munkát. A magyar fiatalság sem rosszabb, mint más nemzet fiatalsága; csak vezetni kell.

A kezdet tehát megvan. A dolgot csak rendszerezni kell. Kezdeni egyes jeles szociálpolitikai intézmények megtekintésével, pl. a Népakadémia, Népotthon, egy-egy vasárnapi iskola, munkásfoglalkoztató, szeretetvendégség megnézésével. Ide már a serdülő leány- és fiúgyermeket el lehetne vinni. Egy-egy ilyen benyomás sokszor döntő hatású a fiatal lélekre. Majd egy-egy szavallattal, énekkel, felolvasással vagy pl. kézimunkával, stb. vehetnének részt egyesek a munkában. Megjegyzendő, hogy az ily munkát mindig jobb egyes arravalókkal kezdeni, mintsem nagy tömeggel. De ha nem is vesznek abban szereplőleg részt, maga az, hogy megszokják a néppel való érintkezést, megtanulnak a nyelvén — már nyereség, mert az később a szociális munkát megkönnyíti. Végül aztán a komolyabb ifjakat és lányokat a settlementben vagy az ingyen jogi tanácsadóban lehetne elfoglalni. A volt-növendékek egyesületeit szintén be lehetne vonni e munkába.

*

Akik a szociális munka terén gyakorlatilag dolgozunk, látjuk, hogy társadalmunkban a mai felnőtt nemzedékben a szociális munkára való hajlam alig van meg; csak egy kis élite az, mely reá haj-

landó. A közönnyel és léhasággal ott megbirkózni nem lehet. Ezért kell a munkát a még hajlítható fiatalságnál kezdeni. De sikert ott is csak úgy remélhetünk, ha előkészítő munkáját az iskola is elvégzi.

Egy ily szociális szellemben nevelt nemzedék aztán meg fogja valósítani azokat a társadalmi reformokat, melyek a nemzetet az azt ma fenyegető súlyos rázkódásoktól megóvják; melyek a magyar fajnak ki fogják vívni az elismerést a nemzetiségek s az idegen nemzetek részéről is. De vissza fog az a szociális nevelés hatni magára a társadalomra is; a mai léhaság helyett nemes tartalommal fogja azt megtölteni. És akkor talán eljön az az idő, mikor a magyar úriasszony nem a jourok pletykái s a kártya mellett fogja ölni idejét s a magyar pénzüzetek be fogják tölteni szociális és kulturális hivatásukat és a vezető osztály visszanyeri elvesztett prestige-ét, mert méltóan fogja helyét betölteni. Erre azonban azt a nemzedéket nevelni kell.

Az előadottak alapján van szerencsém a teendőket a következőkben foglalni össze:

Szükséges:

a) Szociális tanfolyamok rendezése — esetleg a gazdasági vagy más szaktanfolyammal kapcsolatban — tanítók és mindenfajta iskolában (közép-, szakiskolákban, képzőben) működő tanárok számára; azokon a hazai szociális viszonyok s a külföldi és itthoni szociálpolitikai intézmények ismertetése, valamint objektív tájékoztatás a szociális eszme fejlődéséről.

b) Megfelelő szociálpolitikai művek s folyóiratok beszerzése a tanítók és tanárok használatára.

c) A pæd. lapokban s főként a Néptanítók Lapjában állandó s tervszerűleg vezetett szociálpolitikai rovat.

d) Népszerű szociálpolitikai művek kiadása — pl. a Népnevelők könyvtárában s a középisk. olvasmányok tárában.

e) Arra alkalmas tanítóknak s tanároknak szociálpolitikai tanulmányútra való kiküldése itthon és külföldre.

f) Tanítók buzdítása a nép megélhetési és szociális viszonyainak tanulmányozására, falusi szociális monografiák írására.

g) A tanítószög tevékeny részvétele az antialkoholista-egyletek, gazdakörök és szövetségek szervezésében; e végre a szolgálati pragmatika megadása.

h) A szociális nevelés terén kiváló munkát kifejtő tanítók és tanárok kitüntetése és megjutalmazása.

i) Tanulmányúttak rendezése tanítók és tanulók, kivált főiskolai tanulók számára, szociálpolitikai intézmények megerősítésére.

k) A szociális ismeretek terjesztése az ismétlő-iskolában, az

ifjúsági és önképző-körökben, alkalomadtán a felnőttek — szülők, stb. — közt is.

l) A szociális érzék terjesztése az egész vonalon; a szociális ismeretek terjesztése az egyes tárgyak keretében.

m) Az iskola intenzívebb nevelő hatása; a protekció kiszorítása; munkára-szoktatás. Küzdelem a társadalmi méltelyek: a játékszenvedély és alkoholizmus ellen.

n) A serdült és volt növendékek bevonása a gyakorlati társadalmi munkába. Settlementek alakítása.

o) Az ipar- és keresk. iskolákban a munka- és munkásviszonyok történetének ismertetése; a kereskedői megbízhatóság és felelősségérzet kifejlesztése; a hazai ipari- és nyerstermékek beható ismertetése; a pénzintézetek szociális feladatainak kifejtése.

p) Gazdasági iskolákban a gazdasági munkások helyzetének és viszonyainak történeti, s az idevágó szociálpolitikai intézmények ismertetése.

r) Mindennemű főiskolákon szociális tanfolyamok tartása a vezető osztály feladatairól a néppel szemben. Még pedig részletezve az állatorvos, orvos, pap, ügyvéd, közigazgatási tisztviselő, erdész, gazda feladatát. Ugyanily tanfolyam a jegyzői tanfolyam hallgatói részére.

s) A főiskolákon szociológiai vagy történelem-bölcséleti tanszék felállítása az egyoldalú történelmi materializmussal szemben a másik irányzat képviselésére.

GEÓCZE SAROLTA.

A FILOZÓFIA TANÍTÁSA A KÖZÉPISKOLÁBAN.*

Nem volna hálátlan dolog — a didaktikai következtetések érdekében sem — történelmileg levezetni a «filozófia» kifejezés értelmezését. Fájdalom! ez alkalommal arra nincs idő; de egy néhány adatot még sem hallgathatok el.

A filozófia-kifejezés először nem mint műszó jelenik meg a görög nyelvben, hanem mint a köznyelv szókincsének tulajdona. Jelölték vele általában az elméleti érdekű működést, a melynek praktikus célja nincs. Tudtommal a legrégebb hely, ahol előfordul, Herodotos I. könyve (30.), ahol a hatalmas és elbizakodott Kroisos vendégét: Solont azzal aposztrofálja, hogy hallotta *ὡς φιλοσοφῶν γῆν πολλήν θεωρῆς εἶνεκεν ἐπελήλυθας*, ahol a «φιλοσοφῶν»-t Krüger, az ő jeles Herodotos-kiadásában, igen helyesen «wissbegierig»-nek

* Felolvastatott a debreceni tanári kör gyűlésén.